

Knižní cenzura v Íránu: Nesnesitelné břemeno autorského a vydavatelského bytí

ZUZANA KRÍHOVÁ

Írán se pravidelně objevuje na špici zemí s nejvyšším výskytem cenzury mediální, publikační a internetové. Praktikuje se zde cenzura předběžná (preventivní), uplatňovaná ještě před vytištěním knih, v menší míře i cenzura následná (represivní), vykonávaná po vytištění publikací (například stahování „závadných“ knih z oběhu). Knižní produkce a literární tvorba v Íránské islámské republice (I. R. I.) se tak navenek může jevit jako čelící extrémním represím, realita je však poněkud složitější. Výčet zakazovaných témat je dlouhý a hrozba trestního stíhání za porušení nařízení o cenzuře stresující faktor pro autory, autorky i vydavatelství. Nicméně situace na knižním trhu v Íránu od islámské revoluce roku 1979 až do dnešních dnů reflektuje spíše než konsistentní ideovou linii vrtkavé politické klima v I. R. I. Zřetelně lze sledovat paralely mezi uvolňováním cenzurních zásahů během Chátamího (1997–2005) a Rouháního éry (od r. 2013) (Khalaj 2015), a naopak utužování cenzury a těžké časy pro autory, vydavatele i překladatele v době Ahmadínežádova působení (2005–2013) či po značnou část 80. let, až do smrti Chomejního (1989). Nesourodost cenzorského přístupu ke kontrolovaným textům reflektuje íránista Blake Atwood následovně:

Knihy, které během uvolněnější politické atmosféry za Chátamího prezidentské éry získaly povolení k vydání, následně o to povolení opět přišly, a to s nástupem ultrakonzervativního prezidenta Ahmadínežáda. A to i přesto, že nedošlo k žádným politickým regulacím cenzury a ani změnám v textech samotných (2012, 40).

Navzdory nejrůznějším tlakům se íránští autoři a nakladatelé snaží vydávat díla původní i překladová a posunovat hranice povoleného a zakázaného, i když je to vždy běh na dlouhou trať. Nezasvěcený cizinec, pokud navštíví jakékoliv íránské knihkupectví nebo knižní veletrh, bude jistě překvapen rozmanitostí titulů srovnatelných i s naším trhem. Vydavatelství drží krok s literárním děním ve světě a nabízejí běžně i bestsellery vycházející na Západě. Problém nastává při zevrubném porovnávání originálu s překladem – Írán dosud nepodepsal Bernskou úmluvu o ochraně literárních a uměleckých děl, tudíž originál určený k překladu je často vydán napospas schopností překladatele či překladatelky, někdy značně diskutabilním, a samozřejmě i libovůli cenzora, jenž může vyžadovat změnu či vymazání slov, vět i celých stránek, pokud se mu jeví jako závadné. Stejným zásahům čelí rovněž íránští autoři a autorky beletrie, poezie, odborné literatury i dětské literatury.

Írán je zemí mnoha paradoxů. Zdejší Ministerstvo kultury a islámského dohledu, které kontroluje obsah knih před i po jejich vydání, neprovádí cenzuru (per. *sánsúr*), nýbrž audit (per. *momajezi* – šetření, kontrola, revize). Momajezi je i oficiální termín, který se objevuje v dokumentech ustavujících procedury cenzury. Na adresu domácí i zahraniční kritiky tudíž mohou představitelé ministerstva prohlašovat, že v Íránu žádná cenzura neprobíhá. Systém se rovněž snaží nezanechávat po svém „šetření“ oficiální stopy, což znesnadňuje úsilí organizací hájících lidská práva zastat se postižených autorů. Navíc samotní autoři, pokud chtějí i nadále působit v Íránu, neradi poskytují konkrétní ukázky cenzury, aby na sebe zbytečně neupozorňovali.

Přestože íránský režim popírá, že by knihy cenzuroval, ve smyslu represivního zásahu do autorských práv a svobody slova, budu v článku operovat termínem „cenzura“ v duchu definice *Slovníku mediální komunikace* (Reifová 2004, 26–30). Reifová definuje cenzuru jakožto institucionalizovaný, politicky motivovaný zásah státní moci do autorského záměru či do šíření informací, přičemž dochází k násilnému zásahu do autorských a vydavatelských práv. Smysl definice naplňuje každodenní vydavatelská praxe v Íránu, kde probíhá institucionalizovaná státní kontrola všech publikovaných materiálů. Pokud vydavatelé a autoři nesplní požadavky cenzorů, tedy nedojde k revizi textu dle instrukcí, nakladatelství nedostane povolení k tisku; stát tedy intervenuje do autorských i vydavatelských práv.

Domnívám se, že mnohé z represivní povahy současného íránského režimu, včetně jeho nejrůznějších ambivalencí, protikladů i rozporů ovlivňujících každodenní íránskou realitu, lze velmi dobře demonstrovat a snad i lépe pochopit rozbořením cenzurních zásahů do literárních děl původní i překladové tvorby. V článku se proto zaměřuji na pravidla vztahující se k cenzuře publikací v Íránu a pokusím se nastínit dopady těchto opatření na tamější čtenářskou, vydavatelskou i autorskou obec. Jelikož rozsah článku nedovoluje zaměřit se na všechny aspekty íránské knižní cenzury, rozhodla jsem se detailněji zaměřit zejména na jeden její segment, a to potírání „mravní dekadence“, jež manifestuji na porovnání originálu a překladu do perštiny Kunderova románu *Nesnesitelná lehkost bytí*. Vzhledem k povaze tématu jsem z pochopitelných důvodů nemohla vycházet z ryze perských odborných zdrojů, proto jsem vedle primárních pramenů beletristické povahy kombinovala perské legislativní dokumenty volně přístupné a sekundární zdroje vycházející v zahraničí.¹

1. PROCEDURY KNIŽNÍ CENZURY V ÍRÁNU

Cenzorský systém v I. R. I. je značně byrokratický, komplikovaný a neprůhledný. Na autory a vydavatele klade rozsáhlé požadavky: každá publikace, sbírka poezie, román či povídka, literatura faktu, odborná i překladová literatura musí před svým vydáním projít tzv. předpublikačním posouzením. Toto posuzování neprobíhá ve vydavatelství samotném, nýbrž ve státní instituci, na Ministerstvu kultury a islámského dohledu.

Cenzurní opatření se vedle autorů dotýkají pochopitelně i nakladatelů. Fakticky jsou to právě vydavatelství, která musí obesílat ministerstvo s patřičnými dokumenty a autorským rukopisem. Přibližme si tedy nejprve ve zkratce, jak fungují. V Íránu existují státní a soukromá nakladatelství. I státní nakladatelství žádají

o povolení k publikování, na rozdíl od těch soukromých ale nemusejí bojovat o ekonomické přežití. Přijímají nejrůznější státní subvence a dotace, zejména týká-li se jejich nakladatelská činnost vydávání náboženské literatury. Íránský občan, který se rozhodne vybudovat vlastní nakladatelství, musí nejprve pro své podnikání získat vydavatelskou licenci. O tu si zažádá na bezpečnostním oddělení (*herásat*) Ministerstva kultury a islámského dohledu. Pracovníci *herásat* si prověří žadatelovu občanskou bezúhonnost a následně mu vydají licenci na jeden rok. Dojde-li z jakéhokoliv důvodu ke zrušení licence, zaniká i samotné vydavatelství a nelze jej již obnovit. Proces publikování knih je dále v režii nakladatelství, o konečném výsledku ale rozhoduje stát, respektive speciální oddělení ministerstva kultury. Vydavatelé jsou zodpovědní za předběžnou kontrolu rukopisů, tedy jakési první cenzorské síto – nečiní tak z důvodů ideologických, nýbrž ekonomických; ročně odmítají tisíce rukopisů jen proto, aby nepřišli o licenci (Hejazi 2011). Nakladatelé musí investovat vlastní prostředky na edici, korekturu a sazbu prvotisku rukopisu, což nejsou zanedbatelné náklady v případě, že kniha nezíská povolení a rukopis nesmí vyjít. Autorovou povinností je před zasláním rukopisu vyplnit formuláře s personálními informacemi (prověřující identitu žadatele) a dodat je přes nakladatele na ministerstvo kultury. Formuláře mají v zásadě napomoci úřadu vyhodnotit, zda se má jeho dílem vůbec zabývat. Na ministerstvo tedy vydavatel dodává formuláře od autora, tištěný rukopis ve dvou svazcích a pdf verzi téhož rukopisu. Následuje čekání na povolení k tisku. Teprve s tímto povolením může být kniha publikována. U problematičtějších knih se na vyjádření čeká měsíce i roky, v horším případě obdrží nakladatelství vyrozumění, že kniha nesmí vyjít.

Existuje ale ústavní a právní opora pro zásahy do autorského vyjadřování? Pokud bychom se zaměřili pouze na íránskou ústavu, vypadala by situace dodržování svobody slova poměrně příznivě. Článek 24 íránské ústavy (kpt. 3) deklaruje svobodný přístup k informacím následovně: „V publikacích a tisku je dovolena svoboda vyjadřování, pokud nejsou napaďány základní principy islámu a práva lidu. Detaily výjimek budou specifikovány v zákoně“ (stránky Parlamentu I. R. I.). Potíží je v tom, že žádný zákon pojednávající o detailech těchto výjimek dosud neexistuje. Cenzurou postižení autoři a autorky, kteří jsou přesvědčeni, že ve svých dílech nepodlamují základy islámu ani práva lidu, by tedy mohli argumentovat íránskou ústavou a jejím naplňováním, jak se o to snažila například íránská právnička a držitelka Nobelovy ceny Šírín Ebádí (*Fars* 2007). Nicméně íránská legislativní praxe je poněkud odlišná – vedle parlamentem schvalovaných zákonů jsou ještě přijímána usnesení institucemi, které sice nejsou zákonodárné, přesto jsou ale jejich výnosy brány takřka naroveň parlamentem schváleným zákonům. V případě publikace knih a kulturního dohledu obecně se jedná o Nejvyšší výbor kulturní revoluce (*Šúra-je áltýe enqeláb-e farhangí*), který vznikl v prosinci roku 1984 z přímého popudu Rúholláha Chomejního a má na starosti implementaci rozhodnutí týkající se kulturních, vzdělávacích a výzkumných aktivit I. R. I. Tato instituce nahradila prozatímní výbory, které fungovaly již od roku 1980 a nastolovaly kulturní revoluci v praxi; mimo jiné i uzavřením vysokých škol a čistkami ve školství. Nejvyšší kulturní revoluční výbor vznikl v raných fázích revoluce a předsedá mu ex offo vždy stávající prezident, v sou-

časnosti tedy Hasan Rúhání (nejvyšší autoritou nicméně zůstává duchovní vůdce Alí Chámenejí).

Kulturní revoluce, jíž má výbor v názvu, byla vyhlášena Chomejním roku 1980. Na tři roky byly uzavřeny univerzity, následovaly masivní čistky v akademických kruzích. V prvních letech po revoluci sice ještě vycházela jak díla předchozím režimem zakázaná (zejména s levicovou tematikou), tak i díla reflektující a podporující názorovou pluralitu, následně ale naplno propukla cenzura veškerých tiskovin, literárních děl, překladů, pořadů v rozhlasu i televizi.² Od roku 1983 museli všichni nakladatelé předložit platnou licenci ke své činnosti, což mělo fatální dopad na mnoho vydavatelů, kteří do té doby publikovali i autory z pohledu nového režimu problematické. Revoluce měla vést ke smetení veškerých kulturních residuí předchozího „zkorumpovaného“ režimu Pahlaví a nahradit je výdobytky islámské kultury. Co přesně islámská kultura představovala, jaké hodnoty vyznávala a které naopak pranýřovala, bylo ovšem ustanovováno až v běhu událostí a ne vždy zcela jednoznačně. Nejvyšší výbor kulturní revoluce řídil od poloviny 80. let knižní trh a vzdělávání na univerzitách, no trvalo ještě několik let, než se vytvořila vágní sice, ale alespoň nějaká pravidla cenzury.

1.2. Regulace obsahové stránky publikací

V srpnu roku 1988 skončila vleklá válka s Irákem; v červenci téhož roku začaly měsíce trvající hromadné exekuce politických vězňů, především levicového zaměření a stoupenců radikální odbojové skupiny Mohádžedín-e chalq. Ve světle těchto pohnutých událostí mohlo nové usnesení Nejvyššího výboru kulturní revoluce snadno uniknout pozornosti veřejnosti, nikoliv však autorů a vydavatelů, jež měla nařízení ovlivňovat dalších dvacet let a do značné míry i dodnes. Roku 1988 vydal výbor usnesení, které konkretizovalo a osvětlovalo opatření a procedury v oblasti kultury a vzdělávání. Jedná se o rezoluci s názvem „Cíle, strategie a kritéria pro vydávání knih“ (per. *Ahdáf, sijásathá va zavábet-e našr-e ketáb*), jejichž sedm bodů představovalo hlavní vodítko pro cenzory v zásazích do autorských děl. Usnesení tak mimo jiné reaguje na článek 24 ústavy I. R. I. zakončený oním vágním dodatkem o doplňujícím zákonu. V sedmi ústředních bodech (dostupných na stránkách Ministerstva kultury a islámského dozoru) jsou zde specifikovány principy, jež „propagují intelektuální zvrácenost a rozvracejí společenský řád“ (citace z rezoluce), a je tedy třeba se jim v publikacích vyvarovat. Jsou to ony výjimky, které omezují svobodu vyjadřování zaručenou v článku 24 ústavy:

1. Knihy, které propagují ateismus a podkopávají náboženské principy;
2. propagují prostituci a morální zkaženost;
3. navádějí k rozvracení řádu Íránské islámské republiky a staví se proti němu;
4. propagují záměry podvrtných a nezákonných skupin a pochybných frakcí, které šíří monarchistické, diktátorské a imperialistické ideje;
5. podněcují k rozbrojům a rozkolu mezi etnickými a náboženskými skupinami, podkopávají národní jednotu a teritoriální integritu;
6. zesměšňují a podrývají národní hrdost a vlasteneckého ducha a podlamují sebevědomí národa před kulturami, civilizacemi a pořádky imperialistických režimů Východu i Západu;

7. podněcují závislost na globálních mocnostech a vyhraňují se vůči politice hájení nezávislosti země.

Jednotlivé body by se daly shrnout do dvou hlavních okruhů: 1. náboženství a morálka, 2. politika a společnost. Porovnáme-li je s cenzurními opatřeními předchozího vládnoucího systému (královská dynastie Pahlaví, 1925–1979), při němž rovněž docházelo k cenzuře a zejména v 70. letech velmi intenzivní, zdá se, že se současný režim cítí ohrožen z více stran nežli systém předchozí. Šáh Mohammad Rezá Pahlaví a jeho nechvalně proslulá bezpečnostní služba SAVAK se obávali především levicové a náboženské opozice, kdežto současný režim brojí i proti mravní zkaženosti (v knihách se nesmí psát o pohlavním styku, konzumaci alkoholu a drog – pouze ve smyslu odstrašujícího příkladu), nedovoluje agitovat ve prospěch ateismu, materialismu a zejména jakkoli podvracet či zpochybňovat základy islámu. Oba režimy shodně potíraly veškerá levicová uskupení, nepovolovaly tedy ani šíření jejich publikací, nicméně současný režim aktivně vystupuje s rétorikou boje za utlačované a zejména s ideou potlačení světového imperialismu, čímž se liší i výběr cenzurovaných témat obou režimů.³

Přestože byla cenzurní opatření z roku 1988 mnohými tvůrci a vydavateli kritizována za přílišnou vágnost, platila tato pravidla po celá 90. léta i na počátku nového tisíciletí, až do roku 2010. Tehdy bylo schváleno pozměňovací znění ustanovení, které v úvodu k statí o publikaci knih apeluje na „ochranu zdravé atmosféry ve společnosti“. Navrhovatelé evidentně reagovali na stížnosti autorů a nakladatelů o nejasnostech ustanovení z roku 1988, a proto se snažili předchozích sedm bodů rozšířit, a to až na úctyhodných 28. Rozsah tohoto článku nám neumožňuje rozepsat všechny body dopodrobna, podívejme se tedy jen stručně na některé inovace, které výrazněji konkretizovaly předchozí ustanovení, zejména v oblasti dodržování islámských mravnostních norem.

V oblasti obrany pilířů islámu přibylo dodatků, co a kdo nesmí být urážen a zesměšňován – vedle řady uctívaných islámských postav poukážme například i na specifikaci pověr jako tématu, které se nesmí propagovat. Velmi podrobně jsou rozepsána pravidla na ochranu islámské morálky: v publikacích se nesmí vyskytovat popis detailů sexuálního styku, vulgární a obscénní výrazy, zobrazování sexuální přitažlivosti a obrázky nahých žen a mužů za účelem uměleckým či jiným, rovněž i zobrazení tance, požívání alkoholu či míst, kde se páchají nemravnosti. Nesmí se propagovat materialismus a životní styl, který odporuje hodnotám islámu. Pozoruhodné je několikrát upřesňování v poznámkách, že pokud se jedná o materiál vědecký (popis sexuálního styku) či v případě kritické analýzy období dynastie Pahlaví (místa, kde se páchají nemravnosti), mohou se uplatnit výjimky, čili psát o těchto záležitostech vědecky a dostatečně kriticky lze. Navrhovatelé se zřejmě potřebovali vyrovnat s nutností vyjmout z cenzury například učebnice medicíny a historické studie, byť to byly studie, které bychom v případě analýzy demonizovaného období Pahlaví jen stěží mohli považovat za historicky objektivní. Velmi detailní je část věnovaná společnosti a politice, v níž se zakazuje urážet imáma Chomejního, nejvyšší náboženskou autoritu (Chámenejního), prezidenta republiky a „všechny, jejichž autorita je podepřena zákonem“. Sankcionuje se rovněž revolta proti I. R. I. a islámské revoluci, či snahy

o očišťování dynastie Pahlaví. Dále se zakazuje publikovat texty odporující národním zájmům a „podkopávající efektivitu systému I. R. I.“. Tento bod provází zřejmě nejpozoruhodnější poznámka; překvapující, uvědomíme-li si, že opatření byla schválena v době prezidenství Mahmúda Ahmadínežáda, tedy v období, které je obecně posuzováno jako jedno z nejrepresivnějších, co se svobody slova týče: v poznámce se píše, že pokud je prováděn popis problémů I. R. I. za účelem výzkumu, detailního zhodnocení a zejména snahy o dosažení vhodného (reformního) vyřešení obtíží, je předchozí bod akceptovatelný.

2. UKÁZKY CENZURNÍCH ZÁSAHŮ

Jak již bylo řečeno, iránská autoři, autorky a vydavatelství často protestovali, že institucionalizované posuzování (rozuměj cenzuru) literárních děl původní i překladové tvorby neregulují jasně stanovená pravidla a zákony. Bavand Behpour, iránský autor, který před několika lety emigroval se svojí rodinou do Evropy, v rozhovoru s iránistou Blakem Atwoodem popisuje autorskou tíseň pramenící z vědomí, že jeho dílo bude někdo podrobovat zevrubné kontrole slovo po slově. Vysvětluje, že obavy autorů z cenzury nepramení ani tak z proměnlivé a nevyzpytatelné povahy systému a jeho nástrojů moci, ale spíše ze skutečnosti, že při absenci zákona je autor vystaven toliko individuálnímu stanovisku jednoho cenzora: „Autor tak není ve svém myšlenkovém procesu volný. Přemýšlí vždy o dvou věcech současně: co stojí za to vyjádřit, a jak to vyjádřit, aby to mohlo být publikováno“ (2012, 41).

Ačkoliv se obsah bodů prvního i pozměňovacího usnesení může jevit jako celkem srozumitelný, pro iránské autory, překladatele a jejich vydavatele bylo klíčové vědět, co přesně si mají představit například pod propagací prostituce a morální zkaženosti, jaké pasáže mohou v cenzorovi vzbudit podezření, že autor zesměšňuje národní hrdost či vyvolává závislost na mocnostech, zda a kterým výrazům se raději vyhýbat a jaké situace ve svých textech raději vůbec nepopisovat. Co se například jevilo moralizujícímu cenzorovi již jako signál prostituce či hrozby morální újmy, mohlo být i něco tak všedního jako pouhý polibek či držení se za ruce. Autoři kupříkladu věděli, že ve svých dílech (či překladech) nesmí líčit sexuální styk, byť by byl sebeslušněji popsán. Mohli ale v textu alespoň konstatovat, že k němu došlo, nebo se již pouhou zmínkou aktu jednalo o navádění k prostituci a zhýralosti? Do stejné kategorie problematických výrazů patřil rovněž i tanec, popíjení alkoholu, líbání, držení se za ruce, objímání se, jakákoliv intimita mezi pohlavími, která by při zvýšené fantazii mohla svádět čtenáře na morální scesti.

Jak je ale v takovém případě možné, že je do perštiny přeloženo kompletní dílo Milana Kundery, jehož romány jsou na milostných vztazích vybudované, o sexuálním styku nemluvě, byť jej autor nahlíží mnohdy z ironického filozofického nadhledu? Podívejme se na ukázkou z překladu Kunderova románu *Nesnesitelná lehkost bytí* ([1985] 2006) do perštiny (per. *Bár-e hastí*, čili „Břemeno bytí“, [1986] 2017) překladatele Parvíze Humájúnpoura, jehož překlady Kundery jsou nejvyhledávanější. Úvodem je třeba podotknout, že Kundera je v Íránu nesmírně populární a všechny jeho knihy se dočkávají početných reedicí. *Nesnesitelná lehkost* vyšla letos již po třiatřicáté. V porovnání například s *Žertem* (1967; per. *Šúchí*, 1994) či *Identitou* (1998; per.

Hovijati, 2003) se jedná o dílo postižené cenzurními zásahy v menší míře. V překladu *Identity* například chybí celé kapitoly, v *Nesnesitelné lehkosti* dochází spíše v posunu na úrovni slov, vět a odstavců. V následující tabulce uvádím v levém sloupci český originál, v dalších pak perské znění a překlad perské verze do češtiny.

Originál v češtině	Perský překlad	Perský překlad v češtině
1. láska	دل‌بستگی عشق	náklonnost láska
2. Pociťoval tehdy nevysvětlitelnou lásku k té téměř neznámé dívce.	تاما نسبت به دختری که تازه با او آشنا شده بود , دل‌بستگی شدیدی حس میکرد	Tomáš pociťoval k té dívce, s kterou se právě seznámil, silnou náklonnost.
3. Stál teď u okna a dovolával se té chvíle. Co to mohlo být jiného než láska, která se mu takto přišla dát poznat? Ale byla to láska?	تاما جلوی پنجره ایستاده بود و این لحظه را به خاطر می آورد و از خود پرسید : " چه چیزی جز عشق بدین گونه می آید و خود را میشناساند؟" اما این عشق بود ؟	Tomáš stál před oknem, dovolával se té chvíle a ptal se sám sebe: co to mohlo být jiného než láska? Ale byla to láska?
4. milovat se (sexuální akt)	آرامیدن	spočínout
5. nahý (při a po aktu)		
6. Pak leželi nazí a unavení vedle sebe na gauči.	سپس آنها در کنار یکدیگر آرامیدند	Pak vedle sebe spočívali.
7. Od té doby se oba těšili na společný spánek. Řekl bych málem, že cílem milování nebyla pro ně rozkoš , nýbrž spánek, který po ní následoval.	از آن هنگام هر دو از خواب مشترک لذت می بردند (zbytek české věty není přeložen)	Od té chvíle se oba těšili ze společného spánku.
8. Tomáš si říkal: milovat se se ženou a spát se ženou jsou dvě vášně nejen rozdílné, ale téměř protikladné. Láska se neprojevuje touhou po milování (tato touha se vztahuje na nespočetné množství žen), ale touhou po společném spánku (tato touha se vztahuje jen k jediné ženě).		
9. Všechny ženy byly potencionální Tomášovy milenkou a ona se jich bála.	همه ی زنان می توانستند مورد توجه توما قرار بگیرند, و او از همه شان وحشت داشت	Všechny ženy mohly vzbudit Tomášovu pozornost a ona z nich měla hrůzu.
10. Nebyla to ani milenkou, ani manželkou.	ترزا نه یک معشوقه بود و نه یک همسر	Tereza nebyla ani milenkou, ani manželkou.
11. Není-li člověk obdařen ďábelským darem zvaným soucítí, může jen chladně odsoudit to, co Tereza udělala.	آن کس که استعداد دشوار همدردی (احساس مشترکی) را دارا نیست, به سرد رفتار ترزا را محکوم میکند	Ten, kdo nemá zatěžující dar soucítí (spolucítění), chladně odsoudí to, co Tereza udělala.

Porovnáním perského překladu a českého originálu zjišťujeme, že v perské verzi dochází nejen k podstatné změně výraziva, ale i redukci slov, vět a dokonce i k eli-

minaci celého jednoho odstavce. Výrazy jako láska a milování jsou redukovány na citově neutrálnější výrazy (významový posun „láska“ > *náklonnost*; „milování se“ > *spočínutí vedle sebe*). To ale neznamená, že by iránský překladatel vůbec nesměl použít perský výraz pro „lásku“ (*ešq*). O lásce může hrdina přemítat a vzpomínat na ni (3), ale ne ji právě prožívat (2). K obdobné selekci dochází taky u výrazu „milénka“, která bývá většinou decentně z překladu vynechána či nahrazena toliko „ženou“, pokud je to jen trochu možné. V některých případech je ale výraz milénka nezscenzurován, zvláště pokud se jedná o obecnější/filozofickou úvahu (arbitrárnost cenzurní volby je zde zřejmá, nejasná je ovšem její motivace). V dalších větách lze sledovat slovní redukci, při níž se autor opět vlivem autocenzury či přímé cenzury vyhýbá překladu slov „ nahý“, „milénka“, „milování se“ a „rozkoš“. Následuje částečná syntaktická redukce (7) a úplné vynechání odstavce (8), kde byl zjevně překladatel bezradný, co si počít s větami protknutými touhou, milováním, touhou po milování a láskou. Nevíme, zda se tak stalo po cenzurním zásahu, nebo se tak rozhodl autocenzurovat sám, aby cenzuře předešel. Poslední řádek je v porovnání s ostatními v komparativní analýze z odlišné kategorie zakázaného. Překladatel vynechal původní výraz „ďábelský“ a nahradil jej přívlastkem *došvár*, což v perštině značí „problematický, obtížný, komplikovaný“. Je pravděpodobné, že tak jednal na pokyn cenzora, který shledal tento výraz nevhodným z náboženského hlediska. Význam spojení „ďábelský dar zvaný soucit“ je však v originále značně odlišný než „zatěžující dar soucitu (spolucítění)“. V češtině asociuje dvojznačnost soucitu, který pomáhá, ale může být i destruktivní, kdežto v perštině se jedná spíše o rovinu primárně trpělskou – ten kdo „trpí“ soucitem, dostává se do obtížných situací. V každém případě použití perského výrazu *ďábelský* by konotovalo v perštině buďto význam „satanský“ ve smyslu náboženském (silně negativní konotace) nebo „zlobivý, rozpustilý“ (říká se například o dětech).

Uvedené příklady měly manifestovat neurčitost a zároveň úzkoprsost iránské knižní cenzury. Nabízí se rovněž otázka, jaký dojem a recepci může vyvolat překlad do perštiny u samotné iránské čtenářské veřejnosti. Jak již bylo řečeno, Kundera Íránce fascinuje; jeho filozoficko-poetické uvažování o mezilidských vztazích a pomíjivosti je pro ně univerzálně přenosné a inspirující. Nicméně asi stěží bychom mohli hovořit o stejném stupni citového prožitku, jaký mají čtenáři íránští v porovnání s čtenáři Kunderových nezscenzurovaných originálů/překladů. Diskutabilní se jeví zejména míra emocionální recepcce u čtenáře, který čte „okleštěný“ Kunderův překlad bez milostných scén, a čtenáře, který může číst originální verzi, byť v překladu, ale necenzurovaném. Výstižně popisuje toto ochuzení iránská autorka Naghme Zarbafián⁴ v eseji „Misreading of Kundera in Tehran“. Zamýšlí se nad překladem Kunderova románu *Identita* a srovnává perskou a původní verzi (vychází patrně z francouzského originálu). Líčí, že v perštině chybí celé kapitoly, slova jsou přeložena odlišně, odstavce promíchány: „Vytváří se propast, kterou nelze překlenout. Výsledkem jsou dvě různé knihy, z nichž jedna je pouhým stínem té druhé“ (2006, 65). Zarbafián považuje za devastující, že je perský čtenář ochuzen o vrcholné fáze románu a nemůže se nechat unést jazykem originálu, procítit milostná vzplanutí postav až na dřevě. Z románu v perštině se tak nutně stává spíše karikatura origi-

nálu, Kundera v puritánsky umravněné podobě, tedy noční můra samotného autora, o němž je dobře známo, že puntičkářsky lpí na správném přenesení svých myšlenek i použitého jazyka. V případě Kundery v perštině se jedná o jakýsi podivný cenzorský „žert“:

Manipulace se slovy zamlžuje atmosféru přeložené verze. Překladatel zneužívá jazyk tím, že jej zbavuje vášně a zpomaluje rytmus. [...] V jedné z milostných scén se Chantal a Jean-Marc rozverně honí po bytě. I my je ze vzdálené země sledujeme, ale jakmile se přemístí do postele, hra v našem světě končí. Nevidíme nic. V našem světě se Jean-Marc s Chantal nemiluje, nýbrž ji „vyjadřuje náklonost“; akt lásky je tak zbaven veškerého napětí a vzrušení. Napínavý děj je vypuštěn a zbývá pouhé vyznání. Nikdy ani samozřejmě neuslyšíme Chantalin výkřik při vyvrcholení. Místo toho je v textu prázdné místo a následuje další kapitola, která začíná východem slunce – příliš brzy pro nás. Navzdory tomu výrazy jako „rozмноžovat se“, „kopulovat“ a „koitus“, které jsou zmiňované jednou z postav jako „jediný smysl života“, cenzurovány nejsou. Rovněž ani slovo „znásilnění“. Pro překladatele a cenzora jsou tyto výrazy neškodné. Takže sex coby dialog mezi dvěma těly je vyškrtnut, zatímco aspekt sexu, který se vztahuje k banalitě a násilí, je „morálně“ akceptovatelný (65–66).

Íránského cenzora, coby samozvaného ochránce ctnosti společnosti, jíž má separovat od jakýchkoliv náznaků hříšné reality, zkoumá íránský autor Šahrijár Mandánípour, který v roce 2006 emigroval do USA:

Na příslušném oddělení tohoto ministerstva sedí muž přezdívaný Porfyrij Petrovič (ano, detektiv vyšetřující Raskolnikovovy vraždy), jenž zodpovídá za pečlivé pročtení všech knih, obzvláště pak románů a sbírek povídek, a ze všeho nejvíc povídek milostných. Podtrhuje každé slovo, každou větu, každý odstavec nebo stránku, která je neslušná a ohrožuje veřejnou morálku a prastaré společenské hodnoty. Pokud je v knize takovýto podtržení příliš, nebude pravděpodobně pokládána za hodnu tisku; pokud jich tam tolik není, vydavatel a spisovatel budou informováni, že musí jednoduše určitá slova nebo věty přepsat. Pro pana Petroviče není tato práce pouhou profesí, nýbrž i morální a náboženskou povinností. Jinými slovy, posvátné zaměstnání. Nesmí připustit, aby se ta nemorální a zhoubná slova a fráze ocitly před očima prostých a nevinných lidí, zvláště pak mladých, a znečistily jejich neposkvrněné mysl. Někdy si dokonce říká:

„Podívej se, člověče! Unikne-li tvému peru byt i jediné slovíčko a svede nějakého mladého člověka, budeš se podílet na jeho hříchu, anebo ještě něco horšího – budeš mít stejný podíl viny jako ti zhýralci, co produkují pornografické filmy a fotky a nezákonně je rozšiřují mezi lidmi“ (2009, 9).

V románu *Cenzura íránského milostného příběhu (Sánsúr-e jek dástán-e ášeqán-e írání)*, který byl napsaný v perštině, ale vyšel v anglickém překladu v USA (2009), odkrývá Mandánípour zjevné paradoxy íránské knižní kontroly a líčí, co to znamená potýkat se s ní v každodenním životě – jak se podepisuje na čtenáři, autorovi, vydavateli a rovněž samotném cenzorovi. Ten je v románu zobrazen jako děsivá karikatura, směšná a hrozná zároveň. Autor proniká do cenzorova uvažování, nahlíží svět jeho očima. Tísňivé prostředí plné podezřívavosti a zasutých komplexů konfrontuje s životy dvou dalších postav, mladíka Dary a dívky Sary, zatím ještě plných mladických ideálů a nadějí. Mandánípour cenzorské konání zesměšňuje a redukuje postavu cenzora na úroveň fanatického moralisty s inkvizičními rysy:

Z jeho pohledu jsou spisovatelé do jednoho pochybní a nemravní bezvěrci a někteří přímo či nepřímo agenti sionismu a amerického imperialismu, kteří se ho snaží oklamat svými úklady a pletichami. A tak pod tíhou této nesmírné odpovědnosti tluče panu Petrovičovi při čtení rukopisů divoce srdce. Obrací stránku za stránkou a slova před očima se mu začínají podivně komíhat. Mezi ozvěnami slov zaslechne v mysli tajemný šepot, který ho vybízí k ostražitosti. Podezřívavě se vrací o pár stránek zpět a čte ještě pozorněji. Orosí se mu tvář a prsty se chvějí při obracení stránek. Čím víc se soustředí, tím jsou ta zločinecká slova démoničtější. Slova se převracejí a věty proplétají. Mnohoznačné výrazy, jednoznačné výrazy, dvojsmyslné narážky, vedlejší významy ukryté ve stínu se mu začínají proměňovat kolem hlavy a povykují. Vidí, jak si mezi sebou některá zkurvená slova vyměňují písmena a vytvářejí sprostárny a prostopášné obrazce. Při obracení stránky to zní jako při dopadu gilotiny. Pan Petrovič slyší křik a kvílení slov, jak mu explodují v uších. Zaječí:

„Zklapněte, do prdele!“

Skloní pero k papíru, aby podtrhl slovo „tanec“, načež si uvědomí, že autor již místo toho použil výraz „rytmický pohyb“. Uhodí do stránky pěstí. Několik zbabělých a konzervativních slov ztichne, ale zbytek té bandy se sarkasticky směje. Pan Petrovič ohromeně vstává od stolu.

Právě kvůli těmhle emocionálním mukám to někdy trvá rok, někdy pět a někdy i dvacet pět let, než se podaří nějakou knihu prověřit.

A proto se též tolik povídek, především těch milostných, při svém manévrování Ministerstvem kultury a islámského vedení zraní, ztratí nějakou tu končetinu, anebo definitivně skoná (2009, 9).

ZÁVĚR

Spisovatel a překladatel Áraš Hedžází hovoří na základě vlastních zkušeností s cenzurou o začarovaném kruhu strachu: autoři se bojí upustit uzdu své fantazie, aby nebyli zcenzurováni, vydavatelé se bojí ohrozit svoje podnikání propagováním knih, které nemusí vyjít, i když už investovali do jejich sazby, edice, případně překladu. I cenzoři se bojí, aby něco nepřehlédli a nebyli hnáni k zodpovědnosti. Rovněž představitelé Ministerstva kultury a islámského dohledu mají strach cenzuru uvolnit, aby se vzápětí nemuseli obhajovat před konzervativními zástupci režimu. „Je to bludný kruh strachu, který se uzavírá poté, co dosáhl bodu, kdy už se nikdo neodvážá posunovat hranice a přicházet s novými ideály“ (Hejazi 2011).

Nicméně možná se již blíží příznivější politická konstelace, která pozmění vydávání knih v Íránu. Na mezinárodním knižním veletrhu v Teheránu roku 2016 prohlásil íránský prezident Hasan Rúhání, že by mělo Ministerstvo kultury a islámského dohledu delegovat cenzuru knih a kulturních záležitostí na spisovatelskou a nakladatelskou asociaci. Tento výrok volající po zmírnění cenzury je přijímán, alespoň na Západě, jako příslib lepších časů. Zůstává ovšem otázkou, zda v prostředí neustálého zápasu mezi konzervativními a umírněnějšími složkami ve státě má toto přání šanci na prosazení. Internet, sociální média a blogosféra, jež jsou v Íránu velmi populární a navzdory vládním filtrům i hojně užívané, se zdají být dosavadní alternativou nezávislého čtení a publikování knih. Dnes již existuje řada webů, kde si lze přečíst necenzurované knihy v perštině, od íránských i zahraničních autorů a autorek (například nogaam.com nebo nakojaa.com, které jsou ovšem zřizovány v cizině). Snad se tyto dvě sféry, nezávislá internetová a oficiální knižní, brzy přiblíží a následně i protnou.

POZNÁMKY

- ¹ Informace jsem čerpala ze tří zdrojů: 1. volně přístupné legislativní materiály íránského Ministerstva kultury a islámského dozoru; 2. primární zdroje, které z cenzurních důvodů nemohly vyjít v Íránu, byly tudíž publikovány v zahraničí; 3. primární zdroje, které v Íránu vyšly, ale byly zcenzurovány; 4. sekundární zdroje publikované v zahraničí od íránských odborníků.
- ² Plošná cenzura tisku a knih nevypukla ihned po vítězství islámské revoluce roku 1979. Mnozí autoři vzpomínají na počáteční euforii z porevoluční svobody tisku, kdy se otevřela řada nezávislých vydavatelství, nad nimiž neměl nový režim kontrolu. Válčný konflikt s Irákem (v r. 1980 napadl Saddám Husajn Írán) a boj s domácí opozicí, nutil režim bojovat na několika frontách, a tak trvalo téměř tři roky, než došlo k umlčení těchto nezávislých vydavatelství a zahájení cenzurních opatření i na poli publikací knih.
- ³ Íránský badatel Hamíd Nafísi, ve snaze rozklíčovat charakter „islámské kultury“ v Íránu, operuje sedmi koncepty, které jej utvářejí; těchto sedm charakteristik se prolíná se sedmi body íránské cenzury: nativismus (návrat k tradičním hodnotám a normám), populismus (koncept spravedlnosti a obrana utlačovaných), monoteismus, potlačování modlářství; teokracie; etika a puritánství, politická a ekonomická nezávislost, boj proti „arogantnímu“ světovému imperialismu – koncept často shrnovaný ve sloganu „ani Východ, ani Západ“ (Naficy 2005, 125).
- ⁴ Transkripce perských jmen do češtiny se liší od anglofonních přepisů, proto uvádím českou variantu v textu, v závěrečném seznamu bibliografie pak ponechávám transkripci anglofonní.

LITERATURA

- Atwood, Blake. 2012. „Sense and Censorship in the Islamic Republic of Iran.“ *World Literature Today* 86, 3: 38–41.
- Fars 2007. „Navisande bá chotút-e qermez-e kešvareš ášená ast“ (Spisovatelé vědí, kdy zacházejí příliš daleko). *Fars*, 18. února. Dostupné na: <http://farsnews.com/news/8511290223/> [cit. 15. 7. 2018].
- Hejazi, Arash. 2011. „You Don't Deserve to Be Published.“ *Logos* 22, 1: 53–62.
- Khalaj, Monaval. 2015. „Censors allow Iran's book publishers a taste of freedom.“ *Financial Times*, 12. červen. Dostupné na: <https://www.ft.com/content/9408991a-0dbb-11e5-aa7b-00144feabd0> [cit. 11. 7. 2018].
- Kundera, Milan. (1985) 2006. *Nesnesitelná lehkost bytí*. Brno: Atlantis.
- Kundera, Milan. (1986) 2017. *Bár-e hastí*. Přel. Parvíz Humájúnpour. Teherán: Našr-e qatre.
- Mandanipour, Shahriyar. 2009. *Censoring an Iranian Love Story*. Přel. Sara Khalili. New York: Alfred A. Knopf.
- Moradi, Farid a kol. 2015. *Publishing in Persian language in Iran, Afghanistan, Tajikistan, Uzbekistan, Europe and United States*. Paris: International Alliance of Independent Publishers.
- Naficy, Hamid. 2005. „Islamizing Film Culture in Iran.“ In *Iran: Political Culture in the Islamic Republic*, ed. Samih K. Farsoun – Mehrdad Mashayekhi, 123–149. London – New York: Routledge.
- Rahmani, Ashraf. 2017. *The Legal System Concerning Book Publishing in Iran*. Hamilton – Ontario: Golden Maple Publications.
- Reifová, Irena. 2004. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál.
- Zarbañian, Nagmeh. 2006. „Misreading Kundera in Tehran.“ In *My Sister, Guard Your Veil; My Brother, Guard Your Eyes: Uncensored Iranian Voices*, ed. Lila Azam Zanganeh, 62–74. Boston: Beacon Press.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Stránky Parlamentu I. R. I.: Ústava Íránské islámské republiky. Dostupné na: http://rc.majlis.ir/fa/content/iran_constitution [cit. 10. 7. 2018].

Stránky Ministerstva kultury a islámského dozoru I. R. I.: Dostupné na: <https://ketab.farhang.gov.ir/fa/principles/bookprinciples6>. [cit. 10. 7. 2018].

Literary censorship in Iran: The unbearable burden of being of authors and publishers

---

Iran. Literary censorship. Islamic norms. Prose fiction in translation.

The article discusses the restrictions of literary publishing in the Islamic Republic of Iran from 1979 onwards. It lists the regulations passed by the Supreme Council of Cultural Revolution and administered by the Ministry of Culture and Islamic Guidance. Among the many different aspects of literary censorship, it focuses mainly on the inspection of values considered incompatible with Islamic norms, such as the so-called “promotion of moral decadence”. The restrictions on freedom of expression in Iran are demonstrated on the example of the translation of Milan Kundera’s novel *The Unbearable Lightness of Being* (1985) into Persian. The article shows the impact of control over book publishing activities on readers, authors and publishers.

PhDr. Zuzana Kříhová, Ph.D.
Katedra Blízkého východu
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova
Jeseniova 147
13000 Praha 3
Česká republika
beraber@seznam.cz